

КЛАСИФІКАЦІЯ ОЙКОНІМІВ І ГІДРОНІМІВ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Стаття присвячена дослідженню макротопоніміки Миколаївської області. За результатами дослідження створено класифікацію топонімів, що відображає особливості назвотворення в Миколаївській області.

Ключові слова: топоніми, класифікація топонімів, географічні назви, ойконіми, гідроніми, Миколаївська область.

The article is devoted to the study of macrotoponymy of the Mykolaiv region. According to the results of the research, a classification of toponyms was created, which reflects peculiarities of the naming of the Mykolaiv region.

Key words: toponyms, classification of toponyms, geographical names, oikonoms, hydronyms, Mykolaiv region.

Постановка проблеми і її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дослідження назв, їх походження, становлення, перейменування має важливе пізнавальне значення, адже назва географічного об'єкта не буває випадковою, оскільки в ній відображені особливості місцевої географії, природа краю, ментальність народу, його історія, мова, культура, система господарювання, побут тощо.

Актуальність дослідження зумовлена підвищеним інтересом до вивчення походження географічних найменувань, нових тлумачень давніх подій, відмови від штучно нав'язаних назв, відновлення історичних топонімів. Дослідження топоніміки Миколаївщини дозволить систематизувати географічні назви регіону, встановити залежність найменувань від природних, соціально-історичних, виробничих та інших явищ і процесів, які відбувалися на даній території, з'ясувати, як складалася культура географічних назв області.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Інтерес до географічних назв невичерпний і постійний, адже топоніміка є відбитком географічного, культурного, історичного життя людей, вона виступає орієнтиром у просторі і часі. Сам термін «топоніміка» виник у 30-х рр. XIX ст. і тоді розпочинаються дослідження географічних назв, як частини пізнання оточуючого світу. Регіональні дослідження започатковано на початку XX ст. Протягом 1918–1920 рр. вийшли у світ праці Д. Багаліяз дослідження Слобідської і Південної України. Впродовж 1930–1960 рр. публікуються дослідження топоніміки західних областей України Я. Рудницького. В другій половині XX ст. видаються праці регіонального спрямування, а саме: Ю. Карпенко - топоніміка Буковини; Є. Посацька-Черняхівської – Львівщини; Д. Бучко – Тернопільщини, К. Цілуйко – Дніпропетровщини та Полтавщини, К. Галас - Закарпаття. Згодом топонімічні дослідження продовжили у Дніпрі -

І. Сухомлин, у Донецьку - Є. Отін, у Запоріжжі - О. Волок, у Кривому Розі - А. Титаренко, у Луцьку - Л. Василюк.

У період незалежності України активізуються топонімічні дослідження. У 1992 р. видано монографію Д. Бучка «Ойконімія Покуття». Протягом 1991-1995 рр. публікуються дослідження М. Худаш і М. Демчука про походження назв українських карпатських та прикарпатських населених пунктів. У 2000 рр. з'являється дослідження Р. Процака, ойконіми Івано-Франківської області. Регіональні дослідження здійснює Є. Стрижак «Назви річок Запоріжжя і Херсонщини». М. Тищенко досліджує топоніми Херсонської області. С. Бабишін і Ю. Карпенко публікують працю «Гідроніми Нижнього Подністров'я». Ю. Абдула досліджує «Становлення ойконімії Слобожанщини». Т. Беценковичав «Походження географічних найменувань Сумщини» тощо.

Миколаївщина та її топоніміка також є об'єктом наукового дослідження. О. Добровольський є автором праці «Крізь тисячоліття. Історія Миколаївщини в топонімах», В. Горпинич «Власні назви і відтопонімі утворення Інгуло-Бузького межиріччя», Р. Коваль «Старовинні назви етнічних поселень на території Миколаївської області». Проте, топоніміка Миколаївської області досліджена локально і потребує міждисциплінарного підходу з широким залученням вчених-дослідників, краєзнавців тощо.

Практичне топонімічне дослідження передбачає систематизацію матеріалу і необхідність поділу його на категорії, групи і типи, відповідно ставиться питання про застосування або створення топонімічної класифікації. Аналізуючи результати досліджень авторів за даною проблемою, можна простежити, що топоніміка є інтегральною науковою дисципліною, яка використовує дані різних галузей знань: географії, лінгвістики, історії та інших і свідчить про наявність різних підходів до її вирішення. Перший - це географічний, який стосується географічних назв, об'єктів та їх характеристики. Існує ціла низка класифікацій географічних топонімів, авторами яких є: Ф. Палацький, В. Семенов-Тянь-Шанський, О. Суперанська, В. Жучкевич, Е. Мурзаєв, Л. Гумецька, А. Селіщев, Дж. Стюарт, Ю. Карпенко, Н. Таранова та інші. В основу другого принципу класифікації топонімічних назв покладено лінгвістичні дослідження топонімів, які здійснені Ф. Міклошичем, А. Суперанською, Н. Подольською та іншими. В основу третього принципу покладений історичний аспект - стратиграфічний, розроблений І. Царалунгом, Ф. Корш, Н. Марр та інші.

У даній роботі для дослідження топоніміки Миколаївщини використано різні підходи та класифікації. За основу було взято класифікації, які відображають географічні об'єкти і дають їм чітку характеристику (географічні особливості місцевості, категорії об'єктів, групи топонімів тощо), при цьому опираючись на історичні принципи (стратиграфію) із враховуючи лінгвістичні дослідження топонімів.

Формулювання цілей статті. Метою написання статті є розкрити особливості номінації географічних назв Миколаївщини, здійснити поділ географічних назв за об'єктами номінації.

Виходячи з мети дослідження, нами були поставлені наступні завдання: проаналізувати стан регіональних дослідження топонімів України; визначити підходи до класифікації топонімів; дати характеристику ойконімів і гідронімів Миколаївської області і створити їх класифікацію.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Досліджуючи макротопоніми Миколаївської області, ми дослідили клас ойконімів, що складається з 922 назв. Вони формувалися під впливом двох факторів. По-перше – це, як правило, найдавніші назви, які відображають природне середовище. По-друге – це більш новіші назви, які позначають вплив людини (спільноти) на оточуюче середовище. Шляхом об'єднання різних класифікацій та поклавши в основу критерії мотивації утворення топоніму, ми створили класифікацію ойконімів Миколаївської області.

Перший мотив (підклас) створення географічних найменувань пов'язаний з географічним (природним) середовищем, в якому перебували спільнота і охоплює 248 ойконімів (27%), що складається з наступних категорій об'єктів:

1) 68 ойконімів області (7,4%) відображають рельєф та ландшафт місцевості (Крутоярка, Крива Пустощ, Рівне);

2) 15 ойконімів (1,6%) характеризують ґрунти області та їх особливості (Солончаки, Гранітне, Кам'янка);

3) 56 ойконімів (6%) в своїй основі мають назви водних об'єктів та інших видів гідронімів (Копані, Тузли, Чорноморка);

4) 39 ойконімів (4,2%) фіксують специфіку флори місцевості, її рослинність (Квітневе, Лугове, Баштанка);

5) 31 ойконім (3,4%) вказує на лісистість (дріоніми) території (Діброва, Лісове, Вербове, Тридуби);

6) 23 ойконіми (2,5%) характеризують зоотопоніми регіону (Мурахівка, Ракове, Кротівка, Лисянка);

7) 16 ойконімів (1,7%) отримали свої назви від місця розташування стосовно інших географічних об'єктів (Надбузьке, Зарічне, Підлісне).

Другий мотив (підклас) створення географічних назв області відображає вплив самої людини (спільноти) на оточуюче середовище і охоплює 646 назв (70%), що є продовженням категорії об'єктів які входять до класу ойконімів регіону:

8) 59 географічних назв (6,4%) області мають зв'язок з культовими (релігійними) найменуваннями – теоніми. Вони поділяються на назви (підкатегорії): християнського походження (Воскресенське; Покровка); назви, що поєднують теоніми з антропонімами (Петрово-Солониха, Троїцько-Сафонове); релігійні назви інших народів (Мечетня, Парутине);

9) 337 ойконімів області (36,5%) мають антропонімичне походження і є найчисельнішою групою. Вони поділяються на підкатегорії: назви отримані від власника земельної ділянки (Федорівка, Дмитрівка, Каширівка); назви пов'язані з козацькою добою (Баловне, Кобзарці); назви від прізвищ відомих або впливових людей (Грейгове, Коблеве, Шевченкове);

10) 36 ойконімів (3,9%) позначають вид виробничої діяльності населення (Чумаки, Елеваторне, Виноградівка);

11) 9 ойконімів (1%) утворені від особливостей статусу і ролі, яке виконувало поселення (Таборівка, Полігон, Матросівка);

12) 10 ойконімів (1,1%) вказують на шляхи сполучення регіону - дромоніми (Шляхове, Станційне, Новопрістань);

13) 18 ойконімів (1,9%) пов'язані з історичними подіями та міграційними процесами, які відбувалися на території Миколаївщині - (Пересадівка, Первенець, Куцуруб);

14) 35 географічних назв області (3,8%) були перенесені від інших, уже існуючих ойконімів (Полтавка, Чернігівка, Нова Одеса тощо);

15) 33 ойконіми (3,6%) характеризують тип або особливість створення поселення (Трихати, Новоселівка, Старогорожене);

16) 88 ойконімів (9,5%) виконують естетичні (символічні) функції і поділяються на підкатегорії за певним означеннями: природні асоціації (Весняне, Сонячне); продукують прояв емоцій (Показне, Братолюбівка); демонструють психологічний настрій (Щасливе, Добре, Веселе); характеризують становище поселенців (Вільне, Свобода та інші); вказують на національну або соціальну приналежність (Українка, Дворянка);

17) 21 ойконімів області (2,3%) пов'язані з імперською пропагандою (ідеологією) і потребують заміни або повернення історичної назви (Первомайське, Южноукраїнськ, Майорівка);

28 ойконімів області (3%) мають невизначене походження і потребують подальшого дослідження (Баратівка, Бузоварове, Зброшкове).

У ході дослідження встановлено 173 назви класу макрогідронімів Миколаївської області. Вони мають складні утворення і формувалися носіями різних етносів. Відповідно, їм властива значна інформативність про давні і недавні часи. Вони є джерелом для поповнення знань про народи, які мешкали на даній території, розповідають про етнічний склад населення в минулому, вказують на шляхи міграції племен і народів, виявляють різні побутові і мовні аспекти. За результатами дослідження було виділено також два мотиви (підкласи) утворення гідронімів та їх особливості.

Перший мотив (підклас) - це гідроніми, які відображають природне середовище і складаються з 103 назв (59,6 %). До них належать наступні категорій географічних об'єктів:

1) 30 гідронімів регіону (17,3%) позначають якість води (річки Гнилюха, Мертвовод, Добренька);

2) 25 гідронімів (14,5%) вказують на рослинність місцевості (річки Бакшала, Чичиклія, балки Вербова, Очеретня);

3) 23 гідроніми (13,3%) відображають конфігурацію рельєфу водойми (річки Малий Ташлик, Велика і Мала Корабельна, балки Глибока);

4) 15 гідронімів (8,7%) характеризують тваринний світ регіону (річки Гадюча, Кінська, Вовча, Ракова);

5) 6 гідронімів області (3,5%) позначають «характер» або властивості течії річок (річки. Інгул, Вісунь, балка Весела);

6) 4 гідроніми (2,3%) відображають колір водойми (річки Синюха, Чорний Ташлик, балка Білозерка).

Другий мотив створення гідронімів регіону відображає вплив самої людини на природне середовище і складаються з 53 назв (30,6%), що є продовженням категорій географічних об'єктів області:

7) 32 гідроніми області (18,5%) виникли від антропонімів (балки Вітовта, Антонівська, Романова);

8) 5 гідронімів (2,9%) створені від ойконімів (р. Мігіївський Ташлик, балки Коблевка, Доманівська);

9) 5 гідронімів (2,9%) вказують на приналежність до певної національної групи (балки Циганка, Грецька, Німецька та інші);

10) 4 гідроніми (2,3%) зафіксували події, які відбулися на даній території (річки Костувате, балки Голоскова, Сагайдачок);

11) 4 гідроніми (2,3%) мають релігійне (теологічне) походження (р. Південний Буг, балка Богодушна, Мечетна, Миколаївська.);

12) 3 гідроніми (1,7%) вказують на приналежність об'єкта за правом власності (річка Хуторська, балки Панська, Барона).

17 гідронімів області (9,8%) мають невідоме походження і потребують подальшого дослідження (річки Царега, Кільчень, балка Грузька).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Нами були досліджені матеріали, які розкривають стан справ вивчення регіональної топоніміки, проаналізовано різноманітні схеми і класифікації топоніміки, розглянуто різні підходи до застосування топонімічної інформації.

В ході опрацювання значного топонімічного матеріалу, під час застосування на практиці різних класифікаційних схем і принципів поділу топонімів на прикладі Миколаївщини, підтверджено наявність недоліків в кожній з них і можливість застосування інших підходів і рішень, що відображено у нашому дослідженні.

В результаті дослідження класів топонімів (ойконімів і гідронімів) області, було виділено два підкласи (мотиви, які впливали на їх створення): природне середовище і вплив людини на нього. Підкласи складаються з категорій–17 категорій об'єктів географічних назв входять до класу ойконімів і 12 категорій географічних назв входять до гідронімів.

Категорії об'єктів складаються з підкатегорій, що доповнюють характеристику створення назви.

Під час даного дослідження було розглянуто тільки макротопоніміку Миколаївської області. Цілісна картина топонімічного середовища регіону буде сформована за умов дослідження мікротопоніміки, тому дане дослідження має подальшу перспективу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беценко Т. П. Вступ до топоніміки: Навчальний посібник. Суми, 2019. 152 с.
2. Бучко Г. Класифікація ойконімів України (словотвірномотиваційний аспект) / Д. Бучко // Історична та сучасна українська ономастика: вибрані праці. – Чернівці: «Букрек», 2013. С. 198-202.
3. Дудун Т. В. Історичний аналіз класифікації топонімів. Часопис картографії. 2011. № 1. С. 226-232
4. Лабінська Г. Топоніміка. Навчальний посібник / Галина Лабінська // Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – 274 с.
5. Лучик В. В. Ретроспективний і перспективний погляди на українську ойконімію та стан її вивчення / В. В. Лучик // К.: Київ, 2002. – С. 93-94
6. Таранова. Н. Основні етапи розвитку топонімії як науки. Наукові записки Тернопільського НПУ імені В.Гнатюка. Серія: Географія. 2006. № 2. С. 8-12

Науковий керівник доктор географічних наук, професор Пилипенко І.О.